

mere indgående stilhistorisk og funktionsmæssig analyse af bygningernes udformning. I betragtning af arbejdets foreløbige karakter er det imponerende, i hvor høj grad det er lykkedes at udstikke hovedlinjer fra disse miljøers udviklingshistorie. Historikernes forudgående undersøgelser og en blomstrende festskriftlitteratur har givetvis medvirket til de forholdsvis hurtige resultater. Desuden har man kunnet drage fordel af flere velbevarede arkiver og en betydelig lokal interesse. Flere af resultaterne må dog sikkert modereres og nuanceres under det fortsatte arbejde. Selve den benyttede udvælgelsesmetode vil naturligt have en tendens til at bekræfte måske ret løse forhåndsformodninger om hovedtræk af udviklingen. Som næste trin i undersøgelsen foretages en gennemgang af samtlige miljøer i Stockholms län.

I historiske undersøgelser af det 19. og 20. århundrede har ikke-skriftlige kilder hidtil ført en meget tilbagetrukket og oftest blot illustrerende tilværelse. Rapporten viser flere af de muligheder, som denne kildegruppe åbner for historikeren. Bygningerne giver således gode holdepunkter for bevægelsernes udbredelse, holdepunkter, der er uafhængige af de enkelte foreningers ofte optimistisk farvede oplysninger til centrale myndigheder. Undertiden viser de også på en håndgribelig måde, hvorledes forbudslove blev overtrådt ude omkring i landet. Vigtigst er imidlertid anlæggenes bidrag til de enkelte lokalsamfunds historie. Byggeriets organisering belyser de lokale foreningers struktur, ressourcer og adfærd i forbindelse med løsningen af en efter forholdene ofte gigantisk opgave. Den konkrete udformning fortæller dels om væsentlige funktioner, dels om forbilleder og om hvorledes foreningerne gerne ville tage sig ud i forhold til det øvrige samfund. Bygningerne skulle ikke mindst vise, hvilken styrke og karakter bevægelsen havde.

Rapporten henvender sig imidlertid ikke først og fremmest til fagfolk. Dens primære sigte er de mennesker ude i landet, som står med det daglige ansvar for bevægelsernes bygninger. Det er deres historie og deres miljø, som står i centrum. Mange af de endnu eksisterende bygninger trues i disse år af nedrivninger bl. a. som følge af ländistrikternes affolkning, vigende tilslutning til bevægelserne, ændrede funktionelle krav eller en mere centraliseret struktur. Forfatterne appellerer kraftigt til så vidt muligt at spare de gamle huse, der står som centrale vidnesbyrd om lokalsamfundenes historie. Da de byggedes, var de blandt egnens fineste. I et særligt kapitel gives derfor råd i forbindelse med en eventuel modernisering eller genanvendelse.

Ole Hyldtoft

Sten Carlsson: Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor – Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället. Studia Historica Uppsaliensis 90. Stockholm, Almqvist & Wicksell International 1977. 141 s.

Hvilke demografiske og økonomiske forandringer ligger der bag den ugifte kvindes stilling på ægteskabs- og arbejdsmarkedet i det svenske standssamfund efter ca. 1810 og indtil udgangen af 1800-tallet? Dette er baggrunden for Prof. Carlssons undersøgelse, der er baseret på officiel statistik vedr. stændernes stilling 1805–1855 (1860) og på statistik aggregeret af forfatteren på grundlag af personoplysninger publiceret i Elgenstiernas ättartavlor suppleret med Schlegel-Klingspors oplysninger om visse uindførte ætter. Derudover har forfatteren sammenstillet statistik baseret på et meget omfattende persongalleri fra anden genealogisk litteratur og upubliceret kirkebogsmateriale.

Værket belyser aspekter af generations- og karrieremobiliteten m.h.t. familiedannelse og erhvervsdeltagelse for kvinder født 1701–1859 (1940) (tiårskohorter) indenfor de fire stænder adel, gejstlighed, embedsstand og borgerskab, samt landbefolkning med hovedvægt på forholdene i det 19. årh. Undersøgelsen bekræfter, at der faktisk forelå et ud-

præget standssamfund, idet der kan konstateres en meget begrænset generationsbetiget mobilitet mellem de sociale hovedstrata. Dette forhold udelukker selvsagt ikke mobilitet indenfor den enkelte standskategori. Hos døtre af de tre øverste stænder samt bondestanden synes holdningen gennemgående at have været den, at man hellere ville forblive ugift end gifte sig under sin stand. Døtre af det fattige landproletariat, der i social henseende havde alt at vinde og intet at tabe, indgik forholdsvis hyppigt ægteskab med sønner af bondestanden og det lavere borgerskab, mens præstedøtre fortrinsvis fandt deres ægtefæller blandt ikke-adelige standspersoner, som i statusmæssig henseende vel næppe kan have afvejet stærkt fra gejstligheden.

I en liberal økonomi afhænger kvindens stilling som arbejdstager og selvstændig næringsdrivende givetvis ikke blot af udbuddet, men også af efterspørgslen af arbejdskraft, og dermed af den økonomiske vækst i samfundet. Skyldes ægteskabets tilbagegang, indikeret ved en stærkt stigende andel af ugifte blandt adelskohorter født efter ca. 1750- (gejstlighed: c. 1770-; ikke-adelige standspersoner: c. 1750; bønder og det lavere landproletariat: ca. 1830-), blot en ændring i de personlige præferencer m.h.t. levestandard, familiestiftelse og erhvervsdeltagelse med afsmittende virkning ned gennem den sociale lagdeling? Eller skal man i den faldende ægteskabsstiftelse først og fremmest se en tilpasning til realøkonomiske grundvilkår, der i forhold til befolkningsvæksten ikke var tilstrækkeligt ekspansive bl. a. m.h.t. efterspørgsel af arbejdskraft og udbud af erhvervs muligheder til opnåelse af en levestandard, der var acceptabel som forudsætning for indgåelse af ægteskab?

Værket går ikke ind på en mere eksplicit analyse af efterspørgselssiden, herunder arbejdsstyrkens dynamik og den erhvervmæssige mobilitet. Iflg. forfatteren skal det øgede udbud af mandlig og kvindelig arbejdskraft i det 19. årh. i det væsentligste ses som en konsekvens af variationer på ægteskabsmarkedet forårsaget af den markante stigning i befolkningsvæksten, der fulgte med de stedse forbedrede overlevelsesvilkår efter Napoleonskrigenes ophør. Af hvad natur de underliggende årsagssammenhænge nu end kan være, så rummer bogen en interessant og ganske detaljeret beskrivelse af, hvorledes der indenfor rammerne af det konserverende standssystem med så at sige vandtætte skodder mellem de sociale hovedstrata foregik en opbremsning af befolkningsvæksten gennem øget cølibat og udskydelse af ægteskabsstiftelsen indikeret ved højere gennemsnitsalder for førstegangsviede.

Sten Carlsson påviser, at der her og der er træk, som antyder en begyndende udviskning af standsgrænserne i undersøgelsesperioden. Interessant ville det naturligvis være at følge, hvorledes standssystemet for alvor begyndte at knage i fugerne under og efter det industrielle gennembrud i Sverige. Værket vil være et nyttigt og overordentligt inspirerende udgangspunkt for analyser af denne art.

Ikke alle læsere og brugere vil føle sig overbeviste af værkets analyse af standsbetin gede forskelle i de demografiske karakteristika (dødelighed, fertilitet, indgåelse og opløsning af ægteskab). På området 'civilstatus' svigter Tabellverkets ellers så detaljerede officielle befolkningsstatistik. Oplysninger om ændringer i personlig civilstatus før folketællingen 1870 findes dog i regelmæssige mængder i de upublicerede svenske kirkebogs materialer. Selv på manuel basis ville en forholdsvis begrænset aggregeringsindsats plus anvendelse af demografiske analysemetoder kunne bringe dette forhold på det rene, f. eks. på herreds- eller länsniveau. Sten Carlssons arbejde placerer sig forrest i den række af af imponerende empiriske kohortestudier (jfr. f. eks. S. Martinius (1977) samt Eriksson & Rodgers (1978)), der gennem de seneste år er publiceret i Sverige. Værket være hermed anbefalet på det varmeste.

Hans Oluf Hansen